

NIEUWSBRIEF NO. 53

Januari 2018

Stichting
Werkgroep
Florakartering
Drenthe
www.wfdrenthe.nl

Voorzitter / Districtscoördinator
Ben Hoentjen
tel. 06-40363682 / 050-4061990
benhoentjen@kpnmail.nl

Secretariaat / DC teamlid
Els Heijman
tel. 06-10418115 / 050-4092836
wfdrenthe@gmail.com

In deze Nieuwsbrief

blz

Van de redactie.....	1
Uit het WFD-bestuur	2
Overleving hoog op succesvolle inzaailocaties van de Stengelloze sleutelbloem	4
Vervolgbericht soortbeschermingsplannen.	6
Kleinste egelskop terug in de kop van Drenthe	7
Campingadventieven: ook in de provincie Groningen en Drenthe?	10
Inventarisatie plantengroei in de Mandelanden	13
Eerste seizoen Mijn berm Bloeit!.....	18
Project Tichelhûs.....	23
HNS hokken 2018 bekend	25
Orchideeën in het Drentse deel van het Fochteloërveen	27
Bentepollen: bijzondere plantenvondsten in Drenthe in 2017	31
WFD medewerkersbijeenkomst	37
Excursies WFD in 2018.....	39
Excursieprogramma FLORON district Groningen 2018	40

Van de redactie

Annie Vos, Els Heijman en Ben Hoentjen

Wat een luxe! Maar liefst vijf boeiende verhalen kregen we aangereikt van buiten de kring van de min of meer vaste bijdragers aan onze Nieuwsbrief. Al tijdens de presentatie van het prachtige Hunzeboek, eind juni in Spijkerboor, zegde Ru Bijlsma, enthousiast vertellend over zijn eerste vondst van Moeraswespenorchis daar, toe zijn tellingen van de orchideeën langs een schelpenpad door het Fochteloërveen wel voor deze nieuwsbrief op een rijtje te willen zetten. Later in de zomer bood Johan Loermans aan samen met Edwin Dijkhuis een artikel te willen leveren over de spectaculaire terugvondst van Kleinste egelskop in De Onlanden.

Toen Jos Vink afgelopen herfst een lijst maakte van de inventarisatiegegevens 2014-2017 van de Mandelanden door de plantenwerkgroep van IVN-Borger-Odoorn was dat voor de redactie een mooie aanleiding hem te vragen voor de Nieuwsbrief een impressie te geven van de flora-ontwikkeling in dit nieuwe natuurgebied bij Borger. Op de studiedag over exoten in Drenthe in het provinciehuis, eind oktober, vroeg Guus de Vries voorzichtig of een verslag van zijn zoektocht naar campingadventieven in Drenthe en Groningen wellicht voor opname in de Nieuwsbrief in aanmerking zou komen. Dat aanbod hebben we vanzelfsprekend gretig aanvaard. Tenslotte bood Dick Vuijk, op verzoek van de redactie, tijdens de laatste, o zo natte excursie in Assen aan een stukje te verzorgen over de monitoring voor Staatsbosbeheer van Het Tichelhûs door de plantenwerkgroep van KNNV-Assen.

Naast deze bijdragen is er natuurlijk ook weer een Bentepollen met een selectie van opmerkelijke vondsten in 2017 en komen de al dan (nog) niet positieve resultaten van de

soortbeschermingsplannen voor Stengelloze sleutelbloem, Zwartblauwe rapunzel en Kleine schorseneer aan bod. In het eerste jaar van *Mijn berm bloeit!* zijn in Drenthe ruim 120 stukken berm bekeken. De Drentse resultaten zijn in deze nieuwsbrief met die in de rest van het land vergeleken. Bij al deze onderdelen kon Bert Blok zich bij de opmaak van deze Nieuwsbrief helemaal uitleven met de keur aan illustratieve foto's, kaartjes en andere passende beelden, bijna allemaal van de schrijvers.

Voor veldseizoen 2018 zijn de voor Drenthe geselecteerde HNS-hokken bekend. Begin januari kan iedereen weer een hok reserveren. Op het kaartje in de Nieuwsbrief kun je alvast zien welke je het liefst zou willen doen.

Inventariseren in de Mandelanden, zomer 2017. (Foto: Jos Vink)

En natuurlijk is er ook al een excursieprogramma voor het nieuwe jaar, dat we traditiegetrouw (voor de 15e keer) beginnen met de WFD-medewerkersdag, op 24 februari in Zuidlaren.

We hopen dat iedereen in 2018 weer gezond en vol goede moed op pad gaat en regelmatig op onverwachte en hoopgevende vondsten stuit, juist ook van allerlei 'typisch Drentse' soorten die het momenteel zo moeilijk hebben.

Graag tot ziens in Zuidlaren op 24 februari op de 15e WFD-medewerkersdag!

Uit het WFD-bestuur

Ben Hoentjen

Half juni namen Provinciale Staten (PS) van Drenthe unaniem de Boerenlandvlindermotie aan. Hierin dragen zij het college van Gedeputeerde Staten op te komen tot een plan van aanpak om de verdere achteruitgang van de natuur in het agrarisch gebied tegen te gaan en de leefomstandigheden voor de wilde flora en fauna te verbeteren. Samen met enkele leden van de Vlinderwerkgroep Drenthe hebben we in een gesprek met provinciale beleidsmedewerkers aangegeven hoe ernstig de situatie voor verschillende soorten en soortgroepen is en hoe daar

verandering in te brengen. Half november zijn de leden van PS geïnformeerd over de voortgang van de uitvoering van de motie. In het voorjaar van 2018 zal in PS op basis van de gevoerde gesprekken met betrokken partijen een Gemeenschappelijk aanpak worden besproken, uitgewerkt langs vier lijnen: ecologisch beheer van de infrastructuur, agrarisch beheer, kennisoverdracht en – bevordering en voorbeeldgedrag van de provincie Drenthe.

Tijdens de manifestatie Heel Drenthe zoemt op 17 november hebben we in een presentatie ook nog eens kunnen laten zien, hoe ernstig de achteruitgang van vooral de soorten van schrale en voedselarme omstandigheden in het agrarische gebied is.

Vacatures in het bestuur

Met het vertrek van Jan van Ginkel, eind 2016, is er opnieuw een gat gevallen in het stichtingsbestuur, dat nog niet weer is opgevuld. Hoewel Joop en ik bij onze jaarlijkse bestuursvergadering in oktober voor een nieuwe periode hebben 'bijgetekend', is vooral verjonging van het bestuur noodzakelijk om ook in de toekomst het werk van de WFD voort te kunnen zetten. Ken je iemand die ons wel wil komen versterken, laat het ons weten!

Floron 30 jaar

In 2018 bestaat Floron 30 jaar en ter gelegenheid daarvan worden verschillende activiteiten georganiseerd, vooral bedoeld om nieuwe vrijwilligers te bereiken en binnen te halen. Een meer intern gericht project is het per Floron-district opnieuw inventariseren van vijf km-hokken die in 1988, het oprichtingsjaar van Floron, ook goed zijn onderzocht. Die hokken mogen over het hele seizoen bezocht worden, dus op de manier van het oude strepen. Voor Drenthe moet het niet moeilijk zijn hiervoor vijf hokken te selecteren, die verspreid over de provincie gekozen zullen worden. In de loop van januari zullen we die via de digitale nieuwsbrief bekend maken.

15-16-17 juni 2018 Midzomerplantenjacht

In 2018 bestaat FLORON 30 jaar. Aanleiding voor de eerste midzomerplantenjacht: een weekend met overal in het land planten-excursies, zowel voor plantenleken als voor ervaren floristen: voor iedereen die nieuwsgierig is naar wilde planten. De piek is zaterdag 16 juni, maar 15 en 17 juni doen ook mee.

Doe je mee?

- Zet 16 juni Midzomerplantenjacht nu vast in je agenda.
- Nodig anderen uit voor de Midzomerplantenjacht.
- Ga 15-16-17 juni mee op excursie en neem anderen mee.
- Of organiseer zelf een plantenexcursie. Geef je excursie door aan info@floron.nl dan zetten wij hem in de agenda en staat hij straks op de kaart.

Tenslotte: ook voor 2018 krijgen we weer een provinciale waarderingssubsidie van 1000 euro. Tijdens de themadag Exoten op het provinciehuis eind oktober kwam goed naar voren hoe belangrijk ons veldwerk ook voor het signaleren en in kaart brengen van deze niet altijd even gewenste nieuwkomers in de flora is.

Overleving hoog op succesvolle inzaailocaties van de Stengelloze sleutelbloem

Sheila Luijten (*Science4Nature*) en Annie Vos

In deze nieuwsbrief doen wij verslag van de overleving van de Stengelloze sleutelbloem in het Nationaal Beek- en Esdorpenlandschap Drentsche Aa. De zaden zijn eind 2014 uitgezaaid op 10 locaties. Al vanaf het begin in 2015 bleek dat niet alle locaties dezelfde potentie hadden. Op vijf van de 10 uitzaailocaties was de kieming en vestiging hoog en varieerde van 200 tot 1000 planten. In 2016 bleek dat drie van die vijf locaties er duidelijk uitsprongen. Eén daarvan ligt bij Gasteren. De planten zijn hier kleiner dan op de twee andere succesvolle locaties bij Anderen. De groeiplek is dit najaar handmatig door Staatsbosbeheer gemaaid, omdat door het staken van de begrazing vergrassing optrad, die mogelijk nadelig is voor de ontwikkeling van de planten. In het voorjaar van 2017 stonden er op deze locatie 385 planten waarvan er negen bloeiden.

Al rijke bloei bij Anderen

Bij Anderen liggen twee inzaailocaties dicht bijeen. De meeste planten staan in een particulier bosje en bloeiden hier al uitbundig, en dat al na twee jaar! In totaal groeien hier nu 542 planten waarvan ruim 50% tot bloei kwam. Het aantal had mogelijk hoger kunnen zijn als de lager gelegen inzaaiplots niet onder water hadden gestaan. De beste inzaaiplaatsjes op deze locatie hebben geen last van tijdelijke inundatie door hoge waterstanden in de loopjes. Concurrentie met andere soorten op deze locatie is laag en er is relatief veel open grond.

Bloeiende sleutelbloemen bij locatie Anderen 3. (Foto: Sheila Luijten)

In het aangrenzende terrein van SBB stonden in het voorjaar van 2017 189 planten, waarvan er negen bloeiden. Dat zijn er over een paar maanden vast meer! De zaden zijn hier niet in proefvakken uitgezaaid maar over een groter oppervlak. De planten staan nu mooi verspreid, wat heel natuurlijk oogt. Concurrentie met andere soorten is hier ook niet hoog. Vlakbij ligt nog een derde kleine populatie die zich al handhaaft sinds 2012. Dit 'Primula-eiland' was één van de testlocaties maar was te klein en dus ongeschikt voor herintroductie.

Bloei bij locatie Schieven. (Foto: Sheila Luijten)

Monitoring sleutelbloemen bij Hemmen/Deurze, 2017. (Foto: Sheila Luijten)

Minder goede ontwikkelingen op andere locaties

In het Drentsche Aa-gebied heeft de Stengelloze sleutelbloem zich nog op drie andere inzaaiplekken gevestigd maar het gaat hier om veel minder planten. De locatie bij Loon leek succesvol; er stonden in begin 2015 ruim 800 jonge plantjes. Concurrentie met Gewoon speenkruid is mogelijk een oorzaak van de hoge sterfte hier. De inzaaiplek bleek echter ook niet vrij van wandelaars, die door de natheid van de locatie mogelijk veel planten op de iets drogere plekken vertrapt hebben. In het voorjaar stonden hier 40 nog niet bloeiende planten. Bij Schieven vonden we in april 2017 nog 50 planten waarvan er vier bloeiden.

Het is jammer dat de helft van de inzaaiplots lange tijd onder water heeft gestaan, anders hadden er vast meer sleutelbloemen overleefd. Op de zesde locatie (Hemmen-Deurze) staan slechts drie zeer kleine planten, wat aangeeft dat de standplaats niet geschikt lijkt.

Samenvattend: over alle locaties zijn er in 2017 op zes locaties 1206 sleutelbloemen geteld, waarvan er steeds meer in bloei komen. Het wachten is nu op de eerste nakomelingen in deze nieuwe populaties!

Vervolgbericht soortbeschermingsplannen

Annie Vos en Ben Hoentjen

Herstelplan Kleine schorseneer

In 2016 zijn, zoals vermeld in Nieuwsbrief 52 (Dijkhuis e.a., 2017), op het Zuiderveld en op de naastgelegen Eco-zone 3200 zaden van de Kleine schorseneer, verdeeld over 8 plagstroken, ingebracht met als doel: versterking van de oorspronkelijke populatie. In 2017 is in mei/juni en op 12 september op beide inzaailocaties helaas geen enkele kiemplant van de Kleine schorseneer waargenomen. In de kas van de Universiteit van Amsterdam zijn de zaden juist wel goed gekiemd. In de plagstroken op het Zuiderveld kiemden ook weinig andere plantensoorten. In de inzaaiplekken in de Eco-zone constateerden we iets meer kieming van andere soorten o.a. Stekelbrem, Bosdroogbloem en Dwergviltkruid.

Gissen naar oorzaken

Waarom de zaden op de inzaaiplekken geen kiemplanten hebben opgeleverd, weten we niet. Mogelijk is de bodem nog steeds ongeschikt (te lage pH, lage buffering, hoge ammoniumconcentratie en aluminium-toxiciteit) ondanks de bekalking. De bodemvochtigheid kan hierbij ook een rol spelen. De 'kans van slagen' van kieming kan in het voorjaar door bijvoorbeeld ongunstige milieuomstandigheden zoals de geringe neerslag in het kiemingsseizoen, mislukt zijn. Of de zaden zijn misschien wel gekiemd maar de jonge kiemplantjes hebben zich vervolgens door het droge voorjaar van 2017 niet verder kunnen ontwikkelen. Omdat pas laat in het voorjaar de eerste monitoringsronde is gedaan, kunnen we afgestorven kiemplanten gemist hebben.

De ingebrachte zaden zijn 'versterkt' met genen van Kleine schorseneerzaden van de Veluwe. Het zou kunnen zijn dat deze vermenging kieming in het veld in de weg staat. In de kas in Amsterdam is daar echter niets van gebleken. Het projectteam is momenteel bezig met het bijstellen van haar plan van aanpak. Mogelijk komt er een tweede zaaironde in 2018.

Soortbeschermingsplan Zwartblauwe rapunzel

In mei 2017 zijn met hulp van WFD-vrijwilligers in alle populaties het aantal planten en het aantal bloeiwijzen per plant geteld. Alle plots van de in 2015 genetisch versterkte populaties (Dijkhuis en Hoentjen, 2017) zijn op 23 mei weer uitgeplozen op aanwezige jonge planten en kiemplanten. In een paar plots zijn al enkele jonge planten tot bloei gekomen. Van deze inspectieronde 2017 wordt het verslag in 2018 afgerond.

Op de knieën voor de Zwartblauwe rapunzel in de genetisch versterkte populatie bij Loon.
(Foto: Ben Hoentjen)

Literatuur

1. Dijkhuis, E. en B. Hoentjen, 2017: Zwartblauwe rapunzel – hoe staat het er mee? Nieuwsbrief Werkgroep Florakartering Drenthe 52: 26 – 28.
2. Dijkhuis, E., S. Luijten en B. Hoentjen, 2017: Kleine schorseneer krijgt versterking. Nieuwsbrief Werkgroep Florakartering Drenthe 52: 16 -17.

Kleinste egelskop terug in de kop van Drenthe

Johan Loermans, Bureau Waardenburg & Edwin Dijkhuis, FLORON

Tijdens een vegetatiekartering van het laagveengebied De Onlanden, is afgelopen zomer Kleinste egelskop aangetroffen. Deze zeldzame plantensoort is in de kop van Drenthe al meer dan een halve eeuw niet meer waargenomen. Kleinste egelskop groeit hier in een verlandingsvegetatie van een oud petgat. Sinds 2012 dient De Onlanden als waterbergingsgebied ten tijde van hevige regenval. Dit lijkt slechts een beperkte invloed op deze zeldzame soort te hebben.

Kleinste egelskop (*Sparganium natans*) behoort tot een van de botanische zeldzaamheden van ons land. Op de Nederlandse Rode lijst heeft zij de status van Bedreigd. Sinds 1950 is zij met 75 tot 100% achteruitgegaan. De soort groeit in stilstaand of zwak stromend water, dat voedselarm, basenrijk en zwak zuur is. Tijdelijke droogval, maar ook inlaat van eutroof water verdraagt ze slecht. Kleinste egelskop is een typische soort van zwakgebufferde vennen (habitattype H3130) waar zij een eigen associatie heeft (*Sparganietum minimi*, 6Ab2, Schaminée e.a., 1995). Daarnaast komt zij ook in laagveenmoerassen voor. Kleinste egelskop is zeldzaam in Noord-Brabant en in laagveengebieden, en is zeer zeldzaam in Zuidoost-Friesland, Drenthe en het midden en oosten van het land.

Terug na ruim een halve eeuw afwezigheid

In de Atlas van de Drentse Flora (Werkgroep Florakartering Drenthe, 1999) wordt Kleinste egelskop voor de atlasperiode 1970-1995 voor één uurhok genoemd. De waarneming, in 1992, betreft een groeiplaats op de drooggevalle bodem van de toen recent uitgebaggerde Grenspoel in Boswachterij Appelscha. In de NDFF zitten vooral gegevens die zijn opgenomen in de Atlas van de Nederlandse Flora (ANF) (Mennema e.a., 1985) uit de periode van 1901-1949. Zij is uit vrijwel alle

uurhokken in de kop van Drenthe bekend. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Kleinste egelskop zich juist hier weer laat zien. De laatste waarneming in dit gebied (met jaar van waarneming) stamt uit 1953. Op basis van deze gegevens, is de soort al meer dan een halve eeuw niet meer waargenomen in De Onlanden.

Kleinste egelskop valt nauwelijks op in de vegetatie op de vindplaats in De Onlanden.
(Foto: Johan Loermans)

Kleinste egelskop groeit hier op de overgang van rietland en kleine zeggenmoeras, in een strook van wel 40 tot 50 meter lang en tot twee meter breed. Begeleidende soorten zijn onder meer Holpijp, Moeraswederik en Duizendknoopfonteinkruid. Wateraardbei, Snavelzegge, Grote boterbloem, Gewone dotterbloem en Pluimzegge zijn eveneens aanwezig, maar niet of slechts ten dele zichtbaar op de foto.

Kenmerken

Kleinste egelskop is een kleine en tengere waterplant uit de Egelskopfamilie (*Sparganiaceae*). Zij heeft een onvertakte bloeiwijze met één tot drie vrouwelijke bloemhoofdjes, die al dan niet gesteeld zijn. De bloemsteel komt uit de oksels van de schutbladen. De soort onderscheidt zich verder ten opzichte van andere Egelskoppen, doordat er slechts één mannelijk hoofdje aanwezig is (zelden twee). Daarnaast is het blad vlak, zonder duidelijke middennerf en aan de onderzijde ongekiel (verspreidingsatlas.nl).

Bloeiwijzen van Kleinste egelskop (*Sparganium natans*).
(Foto: Jelle van Dijk)

De Onlanden

De nieuwe groeiplaats ligt in het door Natuurmonumenten beheerde deel van het laagveengebied De Onlanden. Sinds 2012 is er in een groot deel van het terrein sprake van een 'overstromingsmoeras'. Bij hevige regenval kan het gebied inunderen met beekwater van het Peizer- en Eelderdiep, zodat omringende gebieden gevrijwaard blijven van overstromingen. Het gebied bevat dankzij beperkte regionale en lokale, basenrijke kwel nog enkele natte schraallanden, trilvenen en verlandingsvegetaties. Deze vegetaties zijn botanisch gezien het meest waardevol en ook het meest kwetsbaar voor verdroging en vermessing. Het voedselrijke beekwater heeft op deze plekken weinig invloed, omdat hier een apart peilbeheer gevoerd wordt. Het waterpeil is twintig centimeter omhoog gezet om verdrogingseffecten tegen te gaan. Hierdoor zijn in natte perioden de vegetaties geheel verzadigd met regen- en kwelwater. Kleinste egelskop heeft mogelijk van deze vernattingsmaatregel geprofiteerd.

Van deze bijzondere vondst is een bericht verschenen op www.naturetoday.nl van 13 oktober 2017.

Literatuur:

1. Mennema, J., A.J. Quenée-Boterbrood, & C.L. Plate (red.), 1985: Atlas van de Nederlandse Flora 2; Zeldzame en vrij zeldzame planten. Bohn, Scheltema en Holkema, Utrecht
2. Schaminée, J.H.J., E.J. Weeda & V. Westhoff, 1995: De vegetatie van Nederland. Deel 2. Plantengemeenschappen van wateren, moerassen en natte heiden. OPULUS PRESS, Uppsala/Leiden
3. Werkgroep Florakartering Drenthe i.s.m. provincie Drenthe, 1999: Atlas van de Drentse Flora. Schuyt & Co, Uitgevers en Importeurs, Haarlem

Campingadventieven: ook in de provincie Groningen en Drenthe?

Guus de Vries (guusfdevries@outlook.com)

Inleiding

Campingadventieven zijn planten die onbedoeld met de bezoekers zijn meegekomen en zich hebben gevestigd op nog niet herstelde, vaak kale plekken waar langdurig campers, caravans of tenten hebben gestaan. Door het ontbreken van concurrentie met andere – forsere – plantensoorten weten ze zich er voor kortere of langere tijd te handhaven.^{2 3}

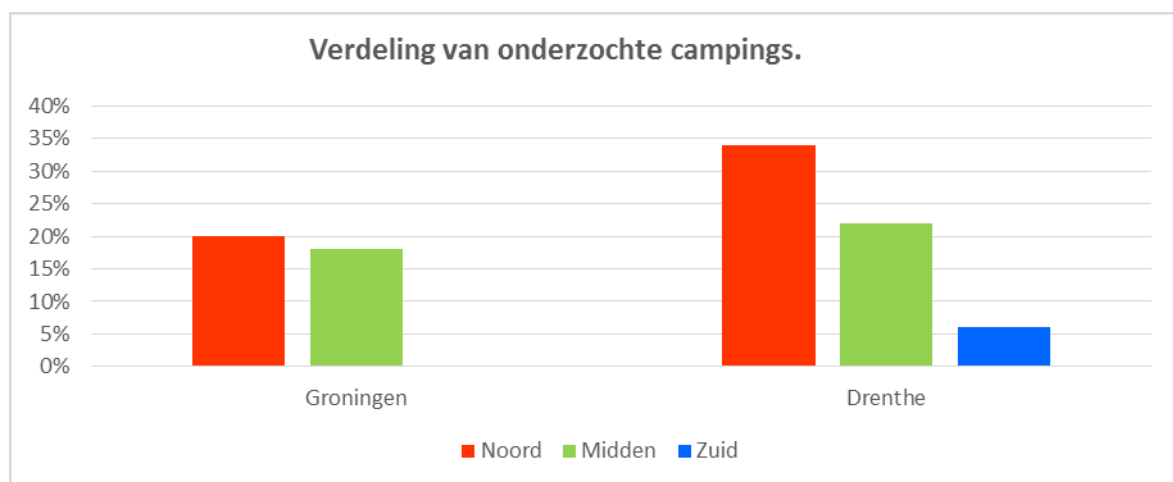
De belangrijkste soorten zijn: *Poa infirma*, een eenjarig gras dat op Straatgras (*Poa annua*) lijkt,^{1 3} ⁴ *Soliva pterosperma*, Kleine en Stekelboterbloem (*Ranunculus parviflorus* en *R. muricatus*), een aantal klaversoorten zoals Onderaardse klaver (*Trifolium subterraneum*), Ruwe klaver (*Trifolium scabrum*) en *Trifolium suffocatum*.^{2 3 4} De meeste van hen hebben vruchten of zaden met stekeltjes of haakjes waardoor ze zich kunnen verspreiden via kleding, tentzeil, kleden of (deur)matten maar ook via voertuigen waaraan grond is blijven kleven.

Inventarisaties van kustcampings in Zeeland, Zuid- en Noord-Holland leverden voorjaar 2017 een ongekende hoeveelheid groeiplaatsen op van het gras *Poa infirma* en in mindere mate van *Soliva pterosperma*.^{3 4} Bovendien werd op veel van die locaties een aantal minder algemene inheemse soorten ontdekt als Mosbloempje (*Crassula tillaea*), Dwerggras (*Mibora minima*), Kamilleknopje (*Cotula australis*) en Straatwalstro (*Galium murale*).^{3 4} Van de eerste twee was al langer bekend dat ze een voorkeur vertoonden voor campingterreinen terwijl de laatste twee recente nieuwkomers zijn.

Deze resultaten waren aanleiding om campings in de provincie Groningen en Drenthe te gaan onderzoeken.

Uitvoering

De beste tijd daarvoor is vroeg in het voorjaar, in de maanden maart en april. De vegetatie verkeert dan nog in een pril stadium waardoor de adventieven die klein van stuk zijn, het best opvallen. Bovendien zijn de meeste kampeerplaatsen dan nog onbezet zodat de vindkans groter is. Voorjaar 2017 zijn in totaal zeventig campings onderzocht, waarvan dertig in de provincie Groningen en veertig in Drenthe. Figuur 1 toont de verdeling van de campings over het onderzochte gebied.

Figuur 1: Verdeling van de onderzochte campings (n = 70) in de provincie Groningen en Drenthe in 2017.

Er zijn geen campings bezocht in Zuidoost Groningen, relatief weinig in Zuid-Drenthe, maar naar verhouding veel in het Westerkwartier, in en om de stad Groningen, in het Noordenveld, om en bij het Zuidlaardermeer, op de Hondsrug en op het Drents plateau.

Resultaten

Het gras *Poa infirma* (figuur 2) is op drie campings gevonden namelijk bij Lauwersoog (300 exemplaren), Norg (150), Ruinen (250). Het plantje *Soliva pterosperma* (50) stond op een camping aan de Drentse kant van het Leekstermeer (figuur 3, links).

Figuur 2: *Poa infirma* (Lauwersoog, 17-03-2017)
(Foto's: Guus de Vries)

Figuur 3: *Soliva pterosperma* (links, Leekstermeer DR 24-03-2017), Dwerggras (midden, Lauwersoog 30-04-2017), Mosbloempje (rechts, Lauwersoog 30-04-2016).
DR = in Drenthe gelegen. (Foto's: Guus de Vries).

Daarnaast is op de onderzochte terreinen een zestal inheemse plantensoorten aangetroffen, waaronder een aantal minder algemene, die als 'bijvangst' kunnen worden beschouwd (tabel 1).

Soort	Aantal campings	Plaats(en) met aantal exemplaren
Winterpostelein	2	Anloo (100), Eext (400)
Klein bronkruid	2	Breede (230), Eext (50)
Bosdroogbloem	2	Noordlaren (1), Eext (8)
Kleine leeuwenklauw	10	Breede (450), Groningen (300), Leek DR (350), Steenbergen (10), Een (100), Norg (50), Noordlaren (100), Midlaren (30), Anloo (10), Eext (1300)
Dwerggras	1	Lauwersoog (50)
Mosbloempje	8	Lauwersoog (500), Leek DR (20), Norg (1100), Eext (3100), Schoonloo (500), Smalbroek (850), Dwingeloo (10), Ruinen (1600)

Tabel 1: 'Bijvangstsoorten' aangetroffen op 'sleetse' kampeerplaatsen op Groningse en Drentse campings in 2017.

Soms zijn kampeerplaatsen verbeterd met ophoogzand, wanneer ze gelegen zijn in gebieden met een van nature zachte ondergrond zoals veen of kleigrond. Dit verklaart mogelijk de aanwezigheid van een zandminnende soort als Kleine leeuwenklauw op campings in de stad Groningen (veen), bij Leek DR (veen) en Breede (kleigrond).

De volgende campings sprongen in het oog door de diversiteit aan minder algemene soorten in soms hoge aantallen:

- Lauwersoog met *Poa infirma*, (200), Mosbloempje (500, figuur 3, rechts) en Dwerggras (50, figuur 3, midden). *Poa infirma* stond er op drie verschillende plaatsen.
- Eext met Bosdroogbloem (8), Klein bronkruid (5), Klein vogelpootje (200), Winterpostelein (400), Kleine leeuwenklauw (1300) en Mosbloempje (3100). Mosbloempje is op dit campingterrein op zeven verschillende groeiplaatsen aangetroffen.

Voorkomen van *Poa infirma* en *Soliva pterosperma* in Nederland

Poa infirma en *Soliva pterosperma* zijn in 2015 in Nederland ontdekt en komen vooral voor op campings gelegen in de kuststrook van Zeeland, Zuid-Holland en Noord-Holland (van Cadzand tot de Cocksdorp).³ Tot nog toe zijn ze aangetroffen in respectievelijk 110 en 35 kilometerhokken.³ Daarvan is ca 10% buiten het Randstedelijk gebied gelegen. Met andere woorden: binnenlandse waarnemingen waartoe ook de noordelijke gerekend kunnen worden, zijn eerder uitzondering dan regel.

Een reden dat de meeste groeiplaatsen zich in een brede strook langs de Zeeuwse en Hollandse kust bevinden kan zijn dat deze adventieven, die oorspronkelijk afkomstig zijn uit Zuid-Europa,^{2 3} profiteren van het milde(re) klimaat in het kustgebied. Een andere reden zou kunnen zijn dat de grond van veel Zeeuwse en Hollandse campings uit kalkrijk duinzand bestaat, een grondsoort die afwezig is in de provincies Groningen en Drenthe.

Conclusie

Een bliksemonderzoekje in 2017 naar adventieven op noordelijke campings leverde slechts twee uitgesproken campingadventieven op: *Poa infirma* en *Soliva pterosperma*. *Poa infirma* is zowel in de provincie Groningen als in Drenthe op respectievelijk een en twee locaties aangetroffen. Op de Groningse kustcamping Lauwersoog bivakkeren drie typische campingsoorten: *Poa infirma*, Dwerggras en Mosbloempje. Het aantal vindplaatsen van Mosbloempje is in de provincie Groningen met één toegenomen en in Drenthe met acht.

Dankwoord

Met dank aan Edwin de Weerd voor het beschikbaar stellen van zijn Drentse vondsten.

Bronnen

1. R. van der Meijden. 2005. Heukels' Flora van Nederland, ed. 23. Wolters-Noordhoff, Groningen. pp. 685.
2. F. Verloove. 2016. Tourists as an unexpected vector for introduction of alien plants in Belgium. <http://alienplantsbelgium.be/content/tourists-unexpected-vector-introduction-alien-plants-belgium>
3. S. Gonggrijp. 2017. Sleurhut fleurt campings op. Nature Today 11 april 2017. <https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=23393>
4. www.waarneming.nl
5. www.verspreidingsatlas.nl/planten
- 6.

Inventarisatie plantengroei in de Mandelanden

Jos Vink, namens de werkgroep Mandelanden

In de afgelopen vier seizoenen heeft de werkgroep Mandelanden van IVN Borger-Odoorn de plantengroei in het natuurontwikkelingsgebied de Mandelanden geïnteriseerd (zie kader). De inventarisatie vond plaats per kilometerhok (km-hok). De Mandelanden ligt in vier km-hokken (Figuur 1). In 2014 begonnen we onder leiding van Koos Roggeveld met de inventarisatie van het noordwestelijke hok en in 2015 was het noordoostelijke hok aan de beurt. Vanaf dat jaar werden we begeleid door Jan Klooster. In 2016 werden de planten in het zuidoostelijke hok genoteerd en in 2017 inventariseerden we als laatste het zuidwestelijke km-hok.

De leden van de werkgroep zijn beginnende floristen. Deskundige ondersteuning door Koos en Jan maakte ook vegetatieve herkenning van planten mogelijk. Daarnaast was deze ondersteuning van groot belang bij de determinatie van moeilijke soorten. Naast het feitelijke determinatiewerk stond het leren kennen van planten en hun bijzonderheden centraal.

Jan Klooster en de werkgroepsleden Jolijt Dijkstra, Koos Kah, Wietze Koops, Roelof Manting en Jan Veldman speuren naar nieuwe soorten in de Mandelanden (zomer 2017).

(Foto: Jos Vink).

Indrukwekkende soortenlijst

Inmiddels is er een indrukwekkende lijst van gevonden planten. In 2017 werden in totaal 224 verschillende soorten genoteerd. In 2016 kwamen we op 215 soorten. In 2014 en 2015 was dit aantal duidelijk minder. Toen werd de lijst afgesloten op 108 resp. 148 soorten (Figuur 1).

We zagen in het gebied in de afgelopen vier jaar in totaal 275 verschillende plantensoorten. Er zijn ook gegevens van voor 2014. Bij de inventarisatie van de complete vier km hokken tijdens een WFD-exkursie in 2012 werden 216 soorten genoteerd, maar nog geen enkele Rode lijstsoort. Wel waren ook toen al diverse kwelindicatoren aanwezig. De resultaten van de inventarisatie zijn doorgegeven aan Het Drentse Landschap en FLORON via de coördinator Ben Hoentjen. De beheerder gebruikt onze lijst o.a. om te bezien hoe het gebied zich ontwikkelt en welke beheersmaatregelen er getroffen moeten worden.

Vooral gespitst op kwelsoorten

Elk jaar werd een aantal bijzondere soorten gevonden. Bij de inrichting van het gebied was al duidelijk dat in lagere delen van de Mandelanden veel kwelwater opwelt. Vanaf het begin werd daarom speciaal gezocht naar kwelindicatoren. We gingen eerst vooral op zoek naar de Gewone dotterbloem. Pas in 2016 troffen we deze soort aan, een bloeiend exemplaar in september. In 2017 vonden we ook in het voorjaar diverse exemplaren. De Gewone dotterbloem had onze speciale belangstelling omdat de verwachting is dat de Mandelanden zich op termijn gedeeltelijk gaan ontwikkelen tot een Dotterbloemhooiland. Welk type hooiland is nog niet geheel duidelijk. De Echte koekoeksbloem, het Moeras-vergeet-mij-nietje en het Gevleugeld hertshooi die ook thuishoren in zo'n hooiland vonden we vanaf 2014 en 2015.

De Mandelanden bij Borger

Het door Het Drentse Landschap beheerde natuurgebied de Mandelanden ligt ten zuidwesten van het dorp Borger. Het terrein is 120 ha groot en wordt ruwweg begrensd door het kanaal Buinen-Schoonoord, de N34, de Borgerderstraat en de Schoolstraat (figuur 1). De inrichting van het gebied vond plaats in 2012-2013 (Vegter, 2017). Hierbij is 160.000 m³ grond verplaatst binnen het gebied. Diverse sloten werden gedempt, slenken opnieuw uitgegraven en het Voorste diep kreeg zijn oude meanderende loop terug. Ruim 50 jaar eerder, bij de grote ruilverkaveling Borger, was de beek rechtgetrokken en het gebied geschikt gemaakt voor de landbouw. Er was zelfs akkerbouw in dit beekdal.

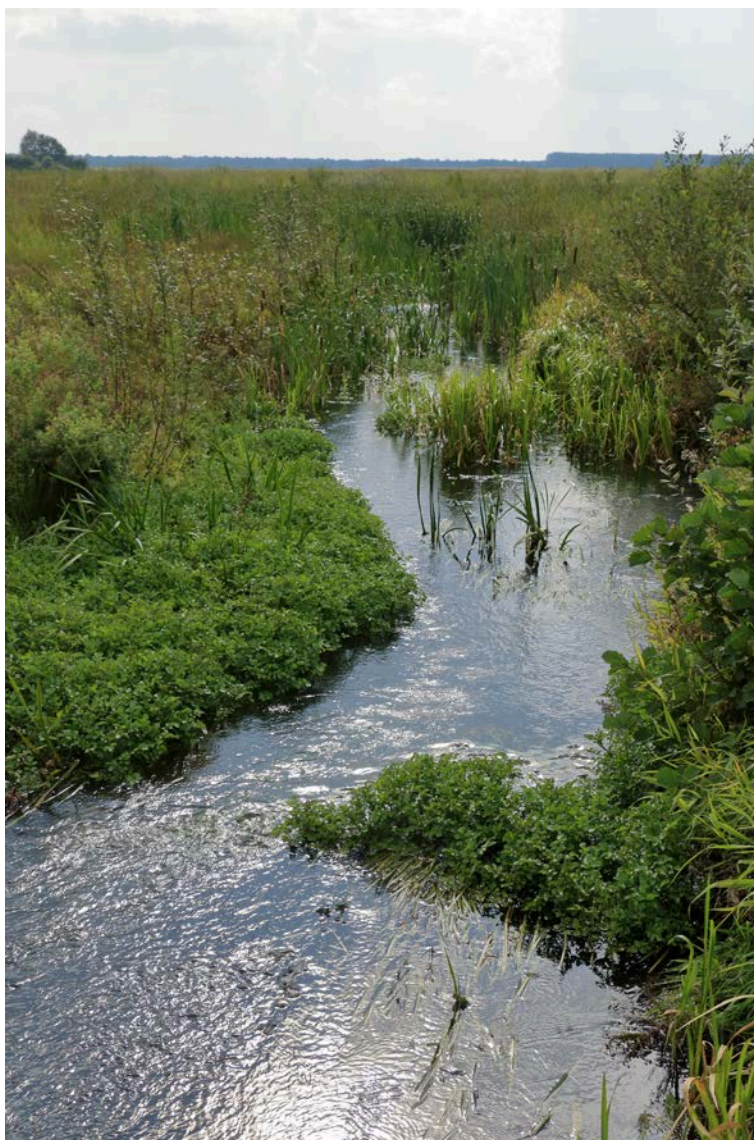
Bij de herinrichting werd in de lagere delen de bovengrond afgegraven. Deze grond werd aan de flanken gedeponeerd. Hierdoor ontstond een komvormige laagte die kan dienen als waterberging in het kader van het Deltaplan Water om Nederland klimaat-bestendig te maken. De realisatie van deze waterberging van maximaal 160.000 m³ maakte niet alleen de financiering van de herinrichting gemakkelijker, ook wordt hierdoor benedenstrooms wateroverlast tijdens hevige regenval voorkomen. Ook zijn enkele vroeger aanwezige, maar verdwenen houtwallen opnieuw aangelegd. De waterstand in het gebied wordt geregeld door een pompemaal en een knijpstuw. Het pompemaal zorgt ervoor dat de landbouwgrond langs de bovenloop droge voeten houdt. Dit landbouwkundig gebruik heeft overigens wel tot gevolg dat de beek ook voedselrijk water blijft aanvoeren. Gelukkig is de kweldruk in het gebied erg hoog. Dit heeft een gunstige invloed op de plantengroei. In het gebied zijn geen paden. Buiten het broedseizoen mag vrij gestruind worden in de Mandelanden.

De Mandelanden vóór de herinrichting, mei 2009.
(Foto: Ben Hoentjen)

Figuur 1: De ligging van het natuurontwikkelingsgebied de Mandelanden bij Borger. Per km-hok is het aantal gevonden plantensoorten in het betreffende jaar aangegeven.
(Bron: Topografische dienst/Kadaster; Grontmij; Vegter, 2017).

Waar kwelwater langs het weer meanderende Voorste diep naar boven komt vormt Beekpunge vitale zomen (Foto Jos Vink).

Meer kritische soorten zoals Holpijp, Kleine watereppe, Grote ratelaar en Waterviolier zagen we pas in 2016. De Tweerijge zegge hebben we nog niet aangetroffen, evenmin de Brede orchis. Andere soorten van dit milieu zoals Moerasrolklaver, Moerasspirea, Kale jonker, Kruipende boterbloem, Grote kattenstaart en Zomprus zagen we alle jaren, soms in overweldigende aantallen. Zoals gezegd hadden we speciale aandacht voor de kwelindicatoren, waaronder ook Beekpunge. We zagen deze soort elk jaar op veel verschillende groeiplekken. Dit geldt ook voor Moerasspirea en Veldrus. Een ander leuk (kwel)plantje is Schildereprijs. Dit is een soort die echt thuishoort in de beekdalen. Wel moet de vegetatie laag blijven en de omgeving voedselarm en nat.

De Grote boterbloem, een indicator van diepe kwel vonden we slechts in één kilometerhok (249-548). In 2017 kwamen we de eerste keer orchideeën tegen. In juni en juli zagen we verschillende exemplaren van de Rietorchis, zowel exemplaren met ongevlekte als met gevlekte bladeren (var. junialis). Ook waren we onder de indruk van de verschillende groeiplekken van het Moeraskartelblad. De plant wordt in Drenthe wel de orchidee van het Reestdal genoemd. In de rest van Drenthe was Moeraskartelblad tot voor kort zeldzaam. Nu geldt dat gelukkig niet meer voor delen van o.a. het Drentsche Aa gebied. We zijn blij deze soort, die een aantal jaren geleden ernstig bedreigd was, in de Mandelanden te zien.

Moeraskartelblad heeft zich ook al in de Mandelanden gevestigd. (Foto: Jos Vink)

Bijzondere vondsten

Op de lijst van in 2017 gevonden planten staat ook Pijlkruidkers. Dit is in Drenthe een zeer zeldzame soort (Atlas van de Drentse Flora, 1999, p. 168-169). Jammer genoeg hebben we er geen foto's gemaakt, maar de verzamelde delen van de plant komen overeen met het herbariummateriaal van deze soort van Jan Klooster. Om helemaal zeker te zijn over onze determinatie gaan we in 2018 opnieuw op zoek naar deze plant.

Een andere zeldzame plant, waarvan de determinatie wel zeker is, is de Rode ogentroost. In de Atlas van de Drentse Flora (p.233-234) staat dat deze plant in 1938 onder meer in de buurt van Buinen voorkwam. Later is de soort geheel uit Drenthe verdwenen. De laatste jaren wordt deze halfparasiet weer vaker gezien in natuurgebieden. De wetlandmaaiers hebben misschien het zaad verspreid. Of hebben trekvogels uit de kustgebieden hierin een rol gespeeld? Spontane vestiging van Rode ogentroost in Drenthe lijkt onwaarschijnlijk.

Een andere soort waarover in genoemde atlas zorgelijk wordt gesproken is de Stijve ogentroost. Ook deze halfparasiet troffen we dit jaar weer aan op verschillende groeiplekken.

Rode ogentroost is in 2016 in de Mandelanden opgedoken.
(Foto: Jos Vink)

Stijve ogentroost groeit op verschillende plekken op de hogere, voedselarme delen van de Mandelanden.
(Foto: Jos Vink)

Volgens de Atlas van de Drentse Flora blijft Heelblaadjes in Drenthe altijd een zeldzame soort. Maar evenals in 2016 vonden we in 2017 in de Mandelanden toch ook weer een groeiplek van deze gele composiet.

Een aantal bijzondere soorten vraagt de komende jaren extra aandacht. In hoeverre handhaven de soorten zich die afhankelijk zijn van open plekken, zowel in het beekdal als op hoger gelegen drogere delen? Dat geldt bijvoorbeeld voor Borstelbies en het duidelijk minder algemene Dwergviltkruid. In 2016 kwamen we in het gebied ook een exoot tegen, namelijk een IJzerhard soort (*Verbena hastata*). We zijn nieuwsgierig of deze soort zich handhaaft.

Beheer en onderhoud

Het beheer van wetlands zoals de Mandelanden is lastig en duur, tenzij besloten wordt om de natuur haar gang te laten gaan. Dat kan natuurlijk maar dan ontstaat op veel plekken een broekbos bestaande uit elzen en wilgen. Als we inzetten op Dotterbloemhooiland zal onderhoud (lees regelmatig maaien en afvoeren van het gewas) nodig zijn. Dat is ook nodig om de Pitrus, die op sommige plekken de Mandelanden overwoekert, in toom te houden. Als werkgroep zijn we natuurlijk heel benieuwd hoe intensief het onderhoud de komende jaren wordt. We houden daarover contact met Het Drentse Landschap.

Genieten!

De Mandelanden blijft een prachtig gebied om in rond te dwalen. Als IVN afdeling organiseren we in ieder geval één keer per jaar een struintocht, waarbij we de mooiste delen van het gebied proberen te bereiken. Of dat lukt is afhankelijk van de waterstand. Het gebied kan heel erg nat zijn. Laarzen zijn in ieder geval noodzakelijk.

Zonder laarzen hou je in de Mandelanden geen droge voeten. (Foto: Jos Vink)

Naast de vele soorten planten kijken we natuurlijk ook naar andere dingen. We zagen tijdens onze inventarisatierondes ook talloze vogels waaronder heel veel watersnippen. Ook stuitten we regelmatig op plekken waar reeën de nacht doorbrengen. Kortom: al met al was het voor de deelnemers een prachtige ervaring om de afgelopen vier jaar een aantal avonden in het gebied rond te struinen. Natte voeten en in één geval een nat pak nemen we daarbij voor lief. Grote dank zijn we verschuldigd aan Jan Klooster die op onvermoeibare wijze probeert ons bij te brengen hoe we de verschillende planten in allerlei stadia kunnen herkennen.

Eerste seizoen Mijn berm Bloeit!

Ben Hoentjen

Op 30 september sloot het eerste veldseizoen van het project Mijn berm Bloeit!, een initiatief van FLORON en De Vlinderstichting om aandacht te vragen voor de ernstige achteruitgang van de flora en de daarvan afhankelijke boerenlandvlinders en andere insecten buiten onze natuurgebieden. Doel van het project is op een laagdrempelige manier zoveel mogelijk mensen hierbij te betrekken door hen zelf gegevens te laten verzamelen over het voorkomen van voor vlinders en andere insecten belangrijke nectarplanten in wegbermen.

De oogst in 2017

Door verschillende Drentse vrijwilligers is hieraan gehoor gegeven. Samen met medewerkers van de Vlinderwerkgroep Drenthe en leden van IVN- en KNNV-afdelingen is in 126 wegbermtrajecten van 100 m telkens om de 10 meter genoteerd welke plantensoorten per vakje van 1 m² aanwezig waren. Voor wie (nog) niet zo goed bekend was in de wereld van onze wilde planten was een zoekkaart beschikbaar met daarop 24 vrij algemeen in bermen voorkomende, belangrijke nectarleveranciers voor boerenlandvlinders en andere insecten.

Samen een bermopname maken kan ook (Muntendam, juni 2017).
(Foto: Ben Hoentjen)

De ligging van elk traject en de verzamelde gegevens zijn ingevoerd op www.floron.nl/bermen en daar kan nu ook iedereen de resultaten bekijken. Op de kaart met de onderzochte bermen zijn de locaties aangegeven met de zogenaamde nectarindex. Dit is een soort waarderingscijfer voor het betreffende stuk wegberm op basis van een combinatie van bloemenrijkdom en nectarproductie: hoe hoger de index, des te meer de berm voor vlinders, hommels en andere insecten te bieden heeft. Nadere uitleg over de nectarindex vind je ook op www.flora.nl/bermen.

Door te klikken op een nectarindex-druppel kun je zien wie dit traject bekeken heeft, inzoomen op de locatie en ook de lijst van de gevonden (nectar)planten oproepen. In het hele land zijn 1040 bermtrajecten aangemeld, die 1037 nectarindices opleverden (tabel 1).

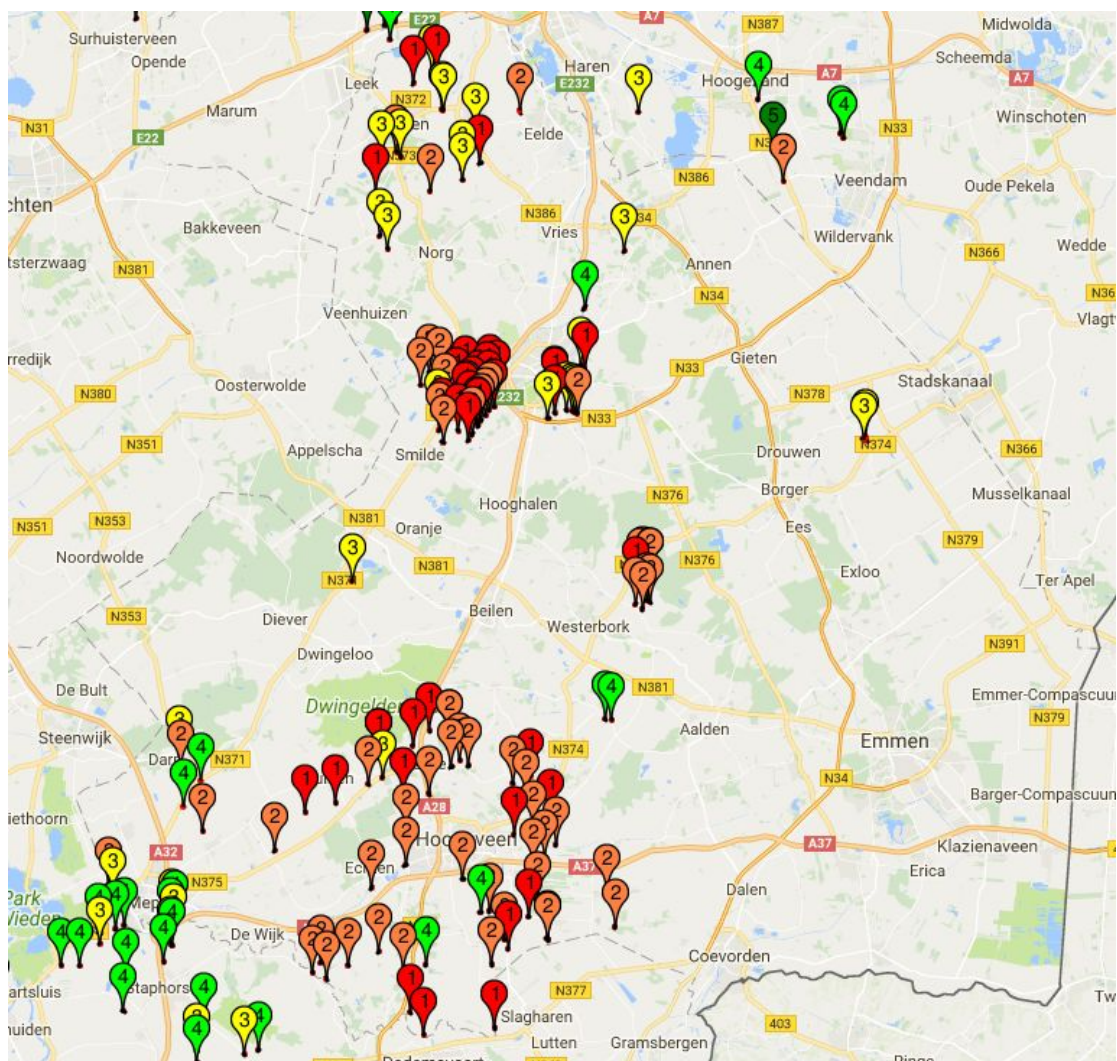
Aantal bermtrajecten		Nederland		Drenthe		buiten Drenthe	
		Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Nectarindex							
1		113	11	41	33	72	8
2		228	22	56	44	172	19
3		228	22	22	17	206	23
4		368	35	7	6	361	40
5		100	10	0	0	100	11
Totaal		1037	100	126	100	911	100

Tabel 1: Nectarindex van 1037 bermtrajecten, landelijk en in Drenthe, in 2017.

Bron: www.floron.nl/bermen

Resultaten Drenthe

Net als landelijk zijn in Drenthe de verzamelde gegevens niet regelmatig over de provincie verspreid, maar duidelijk geclusterd in een paar gebieden (figuur 1): NW-Drenthe, Assen/Smilde, Westerbork en rond Hogeveen. Daarbuiten is alleen hier of daar een enkele berm bekeken.

Figuur 1: Nectarindex van onderzochte bermtrajecten in Drenthe in 2017 voor het project Mijn berm bloeit!. Bron: www.floron.nl/bermen.

Het aantal gemelde plantensoorten per traject varieerde van minimaal 4 tot maximaal 43. Gemiddeld komt dat uit op 16 soorten per traject, maar dat is vrijwel zeker (veel) te laag. Bij de trajecten met weinig soorten blijken alleen planten te zijn opgegeven die op de zoekkaart staan. In werkelijkheid stonden daar ongetwijfeld verschillende grassen - overigens vaak waardplanten van de boerenlandvlinders - , zuring- en weegbreesoorten tussen. Met elkaar is een gemiddelde van rond 25 soorten realistischer.

Ook deze berm met Grasklokjes van het fietspad langs het Witterveld (eind augustus 2017) krijgt slechts nectarindex 1. (Foto: Ru Bijlsma)

Opmerkelijk is dat ruim drie kwart (77 %) van de Drentse bermtrajecten nectarindex 1 of 2 heeft gekregen. Een groot verschil met 'de rest van Nederland', waar minder dan een derde (27 %) in deze categorieën is gevallen (tabel 1). Hier scoren de klassen 4 en 5 duidelijk beter. In Drenthe heeft geen enkele berm predicaat 5 gekregen, zelfs niet de prachtige berm langs het fietspad op het Kremersdijkje in Alteveer.

Berm langs fietspad op het Kremersdijkje tussen Alteveer en Zuideropgaande bij Hollandscheveld, mei 2014. (Foto: Hans Dekker)

Lering voor komend seizoen

Weerspiegelt dit nu de slechtere kwaliteit van de bermen in Drenthe in vergelijking met die buiten de provincie, of kiezen de deelnemers daar vaker voor een mooie berm? Dit zal één van de vragen zijn die opkomen bij het bekijken van de resultaten van het eerste seizoen van Mijn berm Bloeit!. Ook zal de zoekkaart nog eens goed tegen het licht moeten worden gehouden, want er staan toch wel soorten op die dan wel goede nectarplanten zijn en graag door vlinders bezocht worden, maar wijzen bermen vol Akkerdistel en bramen ook niet op behoorlijke verstoring en verzuivering? Dat zijn vaak geen geschikte groeiplaatsen meer voor nogal wat soorten die juist kenmerkend zijn voor de Drentse schrale(re) bermen. Aanvullen met goed herkenbare soorten als Grote ratelaar en Brunel?

Op naar een kaart van Drenthe vol nectarindex-druppels in 2018

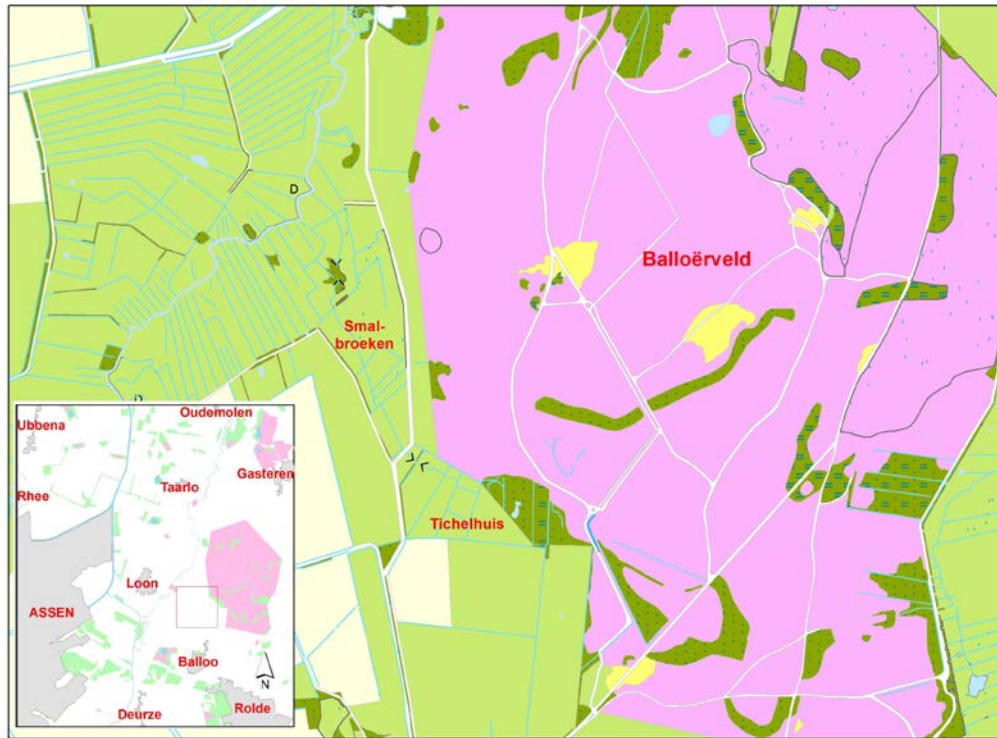
Graag daag ik iedereen uit in 2018 minstens van één (maar liefst natuurlijk meer!) wegbermtraject vast te leggen welke nectarplanten (of liever nog: welke soorten nog meer) erin voorkomen. Dan hebben we aan het eind van het project ook voor Drenthe een goed beeld van waar het bermbeheer gunstig is voor onze flora én insecten en waar nog wel wat te verbeteren valt.

Met dank aan Laurens Sparrius (Floron) voor het beschikbaar stellen van de bermgegevens, Minko van der Veen voor het helpen ontsluiten daarvan en Ton Schoenmaker voor het maken van figuur 1.

Project Tichelhûs

Dick Vuijk

In de winter 2014/2015 heeft Staatsbosbeheer Het Tichelhûs (bij het Balloërveld, figuur 1) laten afplaggen. De plantenwerkgroep van KNNV-Drenthe volgt sindsdien de ontwikkeling van de vegetatie in dit terrein. Hier ontspringt het Smalbroekerloopje, een bovenloop van het Loonerdiep/Drentse Aa.

Figuur 1: De ligging van Het Tichelhûs (op de topografische kaart aangeduid als Tichelhuis) aan de zuidwestelijke rand van het Balloërveld. (Bron: Topografische dienst / Kadaster)

Het terrein kan in twee delen opgesplitst worden: een laaggelegen westelijk deel (grootste deel) waarin kwel belangrijk is maar waar ook water aangevoerd wordt vanuit het zuiden. Het oostelijk deel ligt aanmerkelijk hoger en kenmerkt zich door zowel droge plekken, waar de eerste struikheideplantjes zich hebben gevestigd, en natte keileemplekken. Het geheel wordt omzoomd door een drogere witbolgemeenschap. Het terrein wordt ook doorsneden door een groot aantal oude "slootjes" die nu als pitrusggen te herkennen zijn.

De ontwikkeling in 2015 en 2016

Februari 2015 was het terrein nagenoeg kaal. Zomer 2015 bleek het gebied al behoorlijk - zij het nog vrij open - begroeid. Grote delen waren qua soortenrijkdom nog vrij arm. Vooral de Lidrus domineerde en we vonden heel veel kiemplantjes van de Kruipende boterbloem. In 2016 zijn we begonnen om vanuit een plan te inventariseren. Dit behelst opname van pq's, inventariseren van waterpartijen (poeltjes, beekloop) en vastleggen van aandachtsoorten (aantallen, waar gevonden). In 2017 hebben we nog een brede strook extra toegevoegd om te bestuderen. We hadden namelijk bemerkt dat we het belang van het hoge deel zwaar onderschat hadden.

De resultaten in 2017

De resultaten tot nu toe zijn bemoedigend. We hebben gezien dat een aantal aandachtsoorten dat in 2016 nog maar op een paar plaatsen aangetroffen was, nu al op veel meer plaatsen voorkwam. Zo groeide het Moeraskartelblad in 2016 nog maar op één plek. In 2017 was het in het lagere deel nagenoeg overal sterk aanwezig. Gezien de verspreiding van deze soort in het Drentse Aa gebied is

dit overigens geen verrassing. Maar we hebben bijvoorbeeld ook gezien dat de Klokjesgentiaan zich in 2017 ten opzichte van 2016 sterk uitgebreid heeft in het lagere deel van het terrein.

Kleine zonnedaauw: volwassen volbloeiende plant met zaailingen. (Foto: Dick Vuijk)

Draadgentiaan is ook al in Het Tichelhûs verschenen. (Foto: Dick Vuijk)

In 2017 hebben we ook veel nieuwe soorten gezien die we in 2016 nog niet aangetroffen hadden. In één van de pq's vonden we de Moeraswolfsklauw en in het lage gebied kwamen we voor het eerst de Kleine zonnedauw tegen. De grootste verrassing was echter wat we in het hogere deel vonden. Bij de inventarisatie van een brede strook vonden we hier in 2017 een reeks van interessante soorten: Veelstengelige waterbies, Blauwe zegge, Moeraswolfsklauw, Kleine zonnedauw en Draadgentiaan. Van de Kleine zonnedauw zagen we twee verschijningsvormen, de minderheid betrof forse exemplaren, de meerderheid bestond echter uit kleinere, niet bloeiende plantjes. Mogelijk dat de grotere exemplaren zich al in 2016 gevestigd hadden (en die wij dus toen over het hoofd hebben gezien) en de kleinere plantjes pas dit jaar door uitzaai. Als dit zo is heeft de soort zich dus sterk uitgebreid.

Niet helemaal gerust

Zijn er zorgen? Ja, die zijn er wel. We hebben in de afgelopen twee jaar gezien dat het aangevoerde water in het lage deel vanuit het zuiden mogelijk eutrofer (voedselrijker) is dan wenselijk. We zien dat het Smalbroekerloopje snel is dichtgegroeid met Mannagras en andere stikstofminnende soorten. Wat dan natuurlijk wel weer leuk was, was dat we hier de Pilvaren vonden.

Het plan is dat we het gebied nog twee jaar zullen inventariseren waarna we zullen beslissen of en hoe verder te gaan.

HNS hokken 2018 bekend

Ben Hoentjen

Begin januari kan iedereen weer een (of een enkele meer natuurlijk) kilometerhok voor Het Nieuwe Strepen-project van FLORON reserveren. In Drenthe zijn voor 2018 28 kilometerhokken geselecteerd (figuur 1).

Op herhaling in een HNS-hok

Maar liefst zeven daarvan zijn ook in 2013 aan de beurt geweest. Om beter de trends van soorten te kunnen bepalen, heeft het CBS behoefte aan zulke herhalingsgegevens. Ook in de komende jaren zal een deel van de HNS-hokken steeds bestaan uit vijf jaar eerder geïnterviewde km-hokken.

Via de eerstvolgende digitale FLORON-nieuwsbrief zal het hoe en waarom worden uitgelegd. Een van de vragen hierbij is of zo'n herhaalhok weer door dezelfde florist(en) mag, dan wel door een onbevooroordeelde andere vrijwilliger moet worden geselecteerd.

Leuke hokken

Bij het beoordelen van de selectie voor 2018 bleek mij dat het vrijwel allemaal gevarieerde en goed toegankelijke hokken zijn, die in 4-8 uur volgens de HNS-richtlijnen goed te doen zijn. In twee km-hokken (beide herhaalhokken, figuur 1) mag je langer struinen om zoveel mogelijk soorten tegen te komen.

Alvast veel plezier in het veld toegewenst en hou je digitale postbus in de gaten om het bericht van FLORON over de openstelling van de hokkenreservering niet te missen. Anders mis je misschien je favoriete km-hok om in op stap te gaan.

Figuur 1: De voor Drenthe geselecteerde HNS-hokken voor 2018.

Orchideeën in het Drentse deel van het Fochteloërveen

Ru Bijlsma

In het Drentse deel van het Fochteloërveen inventariseer ik als vrijwilliger voor Natuurmonumenten vooral de dagvlinders en verder andere interessante soorten, zoals de orchideeën. De orchideeën tel ik sedert 2003 in kilometerhok 225-557 (figuur 1), meestal samen met mijn vrouw Tjitske.

Figuur 1: Ligging onderzoeksgebied km-hok 225-557 in het oostelijke deel van het Fochteloërveen.

In 1997 zijn voor het eerst Rietorchissen in km-hok 225-557 langs een schelpenfietspad door het Fochteloërveen gevonden. Sindsdien is de soort hier jaarlijks vastgesteld, maar niet systematisch gevolgd. In 2003 besloot ik daarom deze populatie van Gevlekte rietorchis (*Dactylorhiza praetermissa subsp. junialis*) jaarlijks te tellen. Verrassend genoeg troffen we toen ook enkele exemplaren van de Grote keverorchis (*Neottia ovata*) aan. Sedert 2003 is er sprake van een gestage toename van zowel bedekking als aantal exemplaren van de Gevlekte rietorchis (figuur 2).

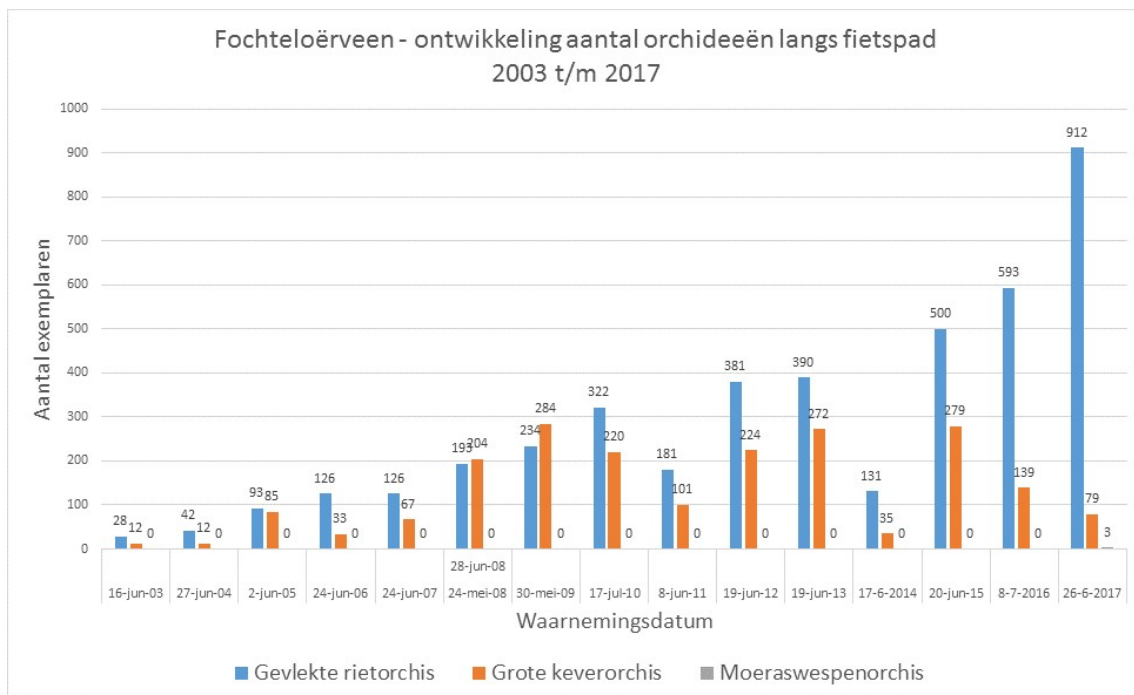
Opvallend is dat het aantal exemplaren per soort tussen de jaren sterk kan fluctueren. De dip in 2011 is te wijten aan de veenbrand rond Pasen, en het gebruik van het zand- en fietspad door brandweer, voertuigen en publiek. De latere pieken en dalen heb ik geprobeerd te correleren aan factoren als neerslag en temperatuur in het halfjaar vóór de waarneming, maar een duidelijk verband heb ik niet kunnen vinden.

In 2017 vonden we op 26 juni voor het eerst drie exemplaren van de Moeraswespenorchis (*Epipactis palustris*) (zie Kreutz, C.A.J., 2001; Dekker, H., 2015). Het is niet ondenkbaar dat deze soort het voorgaande jaar over het hoofd is gezien. Bij mijn bezoek op 17 juli waren de exemplaren uitgebloeid en moeilijk terug te vinden. Aangenomen mag worden dat het om een spontane vestiging gaat. Moeraswespenorchis wordt niet veel in Drenthe aangetroffen (figuur 3).

Ontsnapt aan verharding

De groeiplaats van de orchideeën ligt langs een gedeelte van een schelpenfietspad door het Fochteloërveen. Sinds enkele jaren is er in het kader van het project Dutch Crane Resort naast dit pad een nieuwe fietsroute aangelegd

Het oude schelpenpad met de smalle bermen is blijven liggen ten gunste van de bijzondere vegetatie en nu vrij van fysieke aantasting. Dit deel van het (oude) fietspad heeft ook een aangepast beheer, bestaande uit maaien in het late najaar en maaisel afvoeren.

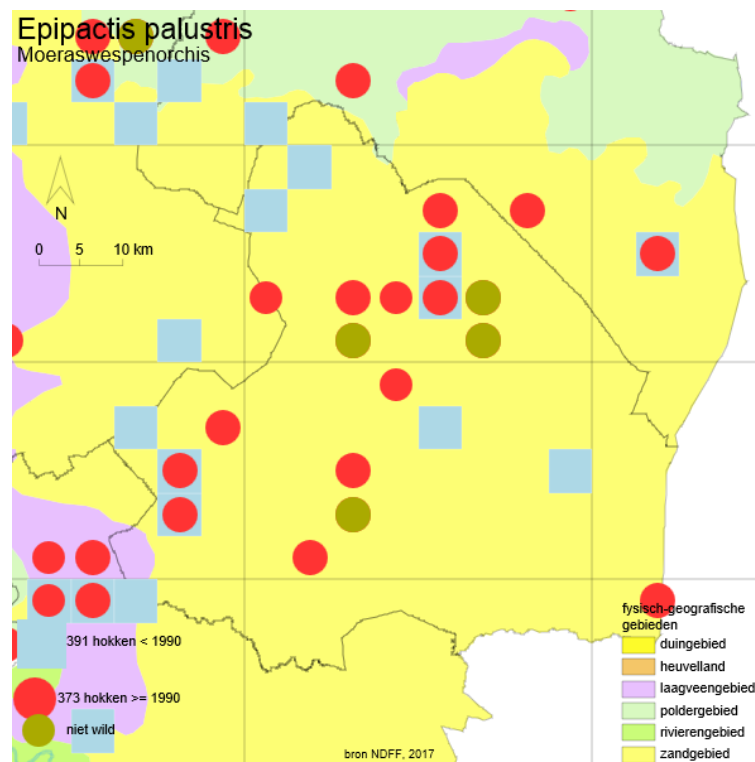
Figuur 2: Aantalsontwikkeling van drie orchideeënsoorten langs een schelpenfietspad in kilometerhok 225-557 van het Fochteloërveen in de periode 2003-2017.

Gevlekte rietorchissen langs het schelpenfietspad, 26 juni 2017. (Foto: Ru Bijlsma)

Grote keverorchis, 19 juni 2013. (Foto: Ru Bijlsma)

Figuur 3: De verspreiding van Moeraswespenorchis in Drenthe per atlasblok (5 x 5 km)
(Bron: NDFF, december 2017)

Moeraswespenorchis tussen Kruiwilg langs schelpenpad Fochteloërveen, 26 juni 2017.
(Foto: Ru Bijlsma)

Een gedeelte van het nieuwe fietspad met het oude schelpenfietspad dat niet meer in gebruik is. De orchideeën groeien in de bermen, links en in het midden, 13 juni 2013. (Foto: Ru Bijlsma)

De bermvegetatie lijkt op die van de Associatie van Wintergroen en Kruipwilg (20Ab4, Schaminée e.a., 1996), maar vanwege de smalle breedte, de historie van omgeving en berm, en de ligging in het hoogveen-heidegebied komen er ook plantensoorten voor die hiervoor indicatief zijn. Aangetroffen planten zijn onder andere Kruipwilg, Rond wintergroen, Stijve ogentroost, Gewone dophei, Tormenit, Sint -Janskruid, Brunel, Gewoon reukgras, Pijpenstrootje, Zandzegge (?), Vogelwikke, Schermhavikskruid, Zilver schoon, soms Kropaar, Rode klaver, Moerasrolklaver, plaatselijk Akkermelkdistel en Akkerdistel, en opslag van braam, Vuilboom en Ruwe berk. De bermvegetatie is plaatselijk dicht, enigszins ruig en relatief hoog (> 30 cm), terwijl op andere plekken sprake is van een overwegend schrale en lage vegetatie (< 30 cm). Dankzij het hooibeheer wordt voorkomen dat de berm dicht groeit met struiken. De orchideeën worden, met gedeelten waarin ze ontbreken, aangetroffen over een lengte van circa 350 meter. Het zijn leuke waarnemingen langs een kalkrijk milieu, omringd door het zure milieu van hoogveen en natte heide met slenken, met in de directe omgeving onder andere Kleine zonnedauw, Veenbies, Gewone dophei, Pijpenstrootje, Witte snavelbies en Moeraswolfsklauw.

Literatuur:

1. Kreutz, C.A.J., 2001: Veldgids Nederlandse Orchideeën. Landgraaf
2. Dekker, H., 2015: Orchideeën in Noord-Nederland. Parels van onze natuur. Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum, Assen
3. Schaminee, J.H.J., A.H.F. Stortelder & E.J. Weeda, 1996: De Vegetatie van Nederland. Deel 3. Plantengemeenschappen van graslanden, zomen en droge heiden. OPULUS PRESS, Uppsala/Leiden

Bentepollen: bijzondere plantenvondsten in Drenthe in 2017

Els Heijman en Ben Hoentjen

In onze vaste rubriek Bentepollen doen we een kleine greep uit de goed gevulde mand van bijzondere planten die in Drenthe tijdens het veldseizoen 2017 zijn gevonden. Voor een compleet overzicht verwijzen we graag naar onze website www.wfdrenthe.nl, rubriek Bijzondere vondsten. Een aantal van de hieronder genoemde vondsten heeft daar nog geen plek gekregen, maar zal, met nog een reeks andere, niet alledaagse soorten die in 2017 zijn gevonden, worden toegevoegd met de foto's. Voor de samenstelling van de tekst is gebruik gemaakt van diverse bronnen o.m. Verspreidingsatlas (www.verspreidingsatlas.nl), een website met een schat aan nuttige informatie.

Kransmuur (*Polycarpon tetraphyllum*)

Kransmuur is gevonden tijdens de laatste WFD excursie van 2017 in Assen-Oost op 16 september langs een stoepwand in de woonwijk Marsdijk (km-hok 235-559). In de herfst van 2017 kon Guus de Vries vaststellen dat deze nieuwkomer voor Drenthe zich heeft gehandhaafd op het bedrijventerrein Oevers in Meppel bij een voormalige laadplaats (km-hok 208-523) sinds zijn eerste vondst hier in 2015. De eerste melding voor Drenthe van deze kleine eenjarige soort stamt uit 2007. Toen werd tijdens het Floron-kamp in Gasselte ook in Assen-Oost dit wat grijsgroene struikachtige, sterk vertakt plantje gevonden in km-hok 236-559.

Kransmuur dankt haar naam aan de kransen van vier bladeren bovenaan de stengel. De bloemen zijn wit, maar vallen weinig op. Wel springen de vele, door kelkbladen omsloten vruchten aan het eind van de bloeistengels in het oog. Kransmuur is een soort uit de omgeving van de Middellandse Zee. Daar groeit het plantje van nature tussen rotsen, maar ook veel tussen plaveisel in steden en dorpen. De soort heeft waarschijnlijk mede dankzij menselijk verkeer de weg naar het noorden gevonden. Kijkend naar het kaartje op Verspreidingsatlas <https://www.verspreidingsatlas.nl/2466> wordt duidelijk dat Kransmuur regelmatig wordt aangetroffen in het westen van het land, maar in Drenthe zien we nog maar enkele stippen staan. Een soort 'van de straat' om in de gaten te houden!

Kransmuur, een sterk vertakt mini-struikje.
(Foto: Guus de Vries)

Witte amarant (*Amaranthus albus*)

Voor het tweede jaar op rij gevonden door Guus de Vries op dezelfde compost-mesthoop bij De Punt (km-hok 236-570), dit keer vier exemplaren. Zijn vondst in 2016 was niet alleen een opvallende verschijning omdat de plant een doorsnee had van een meter, maar ook omdat het de eerste vondst in Drenthe was sinds 1935! Toen groeide de soort op het terrein van de VAM in Wijster (km-hok 228-534, Atlas van de Drentse Flora p. 165) .

Witte amarant staat op open, droge en voedselrijke, omgewerkte grond en vaak op stenige plaatsen. De eenjarige en meestal onbehaarde plant groeit het liefst in de omgeving van bebouwing en in ruigten en bermen. De soort stamt oorspronkelijk uit Noord-Amerika en is een kosmopoliet, die in de 18e eeuw is ingeburgerd in het Middellandse Zeegebied. Via de destijds aangelegde spoorwegen bereikte de soort eind 19e eeuw Midden-Europa en ook Nederland. Aanvoer van zaden geschiedt nog steeds als verontreiniging in wol en vogelvoer. In Nederland is de plant zeldzaam en verspreid over het land gevonden, alleen in het noorden wat minder. De bloemkluwens zijn klein en staan duidelijk van elkaar gescheiden in de bladoksels. De steelblaadjes eindigen in een scherpe punt en zijn duidelijk (tot 2x) langer dan de drie bloemdekbladen. De sterk vertakte, witachtige stengels zijn tot de top bebladerd en dragen spatelvormige bladeren; de vruchten springen overdwers open.

Witte amarant: een zeldzame, opvallende verschijning. (Foto's Guus de Vries)

Rijstgras (*Leersia oryzoides*)

In juni 2017 gevonden door Edwin Dijkhuis langs een vijver in Meppel (km-hok 209-524).

In deze omgeving is dit voor Drenthe zeer zeldzaam gras na 2000 op verschillende plaatsen gevonden. Het is een bevestiging van de aanwezigheid in hetzelfde km-hok in 2005, toen Peter Venema de soort vond langs een waterschapsleiding. Tijdens een WFD-excursie in 2010 kon Rijstgras ook worden genoteerd voor km-hok 214-524 (omgeving Berghuizen, zie ook de Bijzondere vondsten van dat jaar op www.wfdrenthe.nl). Hier groeide de soort in een slootje tussen Liesgras en Grote watereppe. Dat past goed bij de omstandigheden, waaronder Rijstgras meestal wordt aangetroffen: in ondiep, vaak vervuild, stilstaand of zwak stromend water en op open of modderige, voedselrijke bodems. Nederland valt grotendeels binnen de noordwestgrens van het Europese deel van het verspreidingsgebied. Deze pioniersoort is zeldzaam in het rivierengebied en zeer zeldzaam elders in het land (www.verspreidingsatlas.nl/0719). Waarom Rijstgras achteruit gaat is niet duidelijk, oorspronkelijk is het inheems, misschien speelt haar ligging aan de rand van het areaal een rol. De plant is niet te verwarren met een ander gras door haar geelgroene kleur, haar vlagblad en door haar ruwe bladeren en bladscheden. De stengels staan meestal rechtop, maar kunnen soms ook liggen. Naar boven toe zijn ze al of niet ruw en op de knopen behaard. Rijstgras vormt losse groepen. De vrij ijle bloeiwijze is helemaal of voor een deel in de bladschede verborgen of steekt buiten de bovenste bladschede uit.

Buiten de concentratie van waarnemingen rond Meppel, popt de soort af en toe op in de Eelder- en Peizermaden (voor het laatst in 2010, waarneming Bert Lanjouw). In 2002 verscheen Rijstgras ook op een oever in de waterrijke nieuwe Emmer wijk De Rietlanden. Daarna is de soort uit deze hoek van de provincie niet meer gemeld.

Deels verborgen bloeiwijze van Rijstgras. (Foto: Adrie van Heerden)

Late stekelnoot (*Xanthium strumarium*)

Als je naar het kaartje (<https://verspreidingsatlas.nl/2469>) van Late stekelnoot op Verspreidingsatlas kijkt zie je duidelijk dat de stippen het patroon van onze rivieren volgen. Hier is de soort vooral te vinden aan waterkanten (met name periodiek ondergelopen oevers langs rivieren en plassen en rivierstrandjes) en op ruderaal plaatsen. Gezien deze standplaatsen mag het duidelijk zijn dat we deze soort weinig in Drenthe tegenkomen.

De eerste melding voor Drenthe staat op naam van Melchior van Tweel, die in 2010 tijdens het veldwerk voor de derde ronde van de flora- en vegetatiekartering provincie Drenthe een plant bij Valthe vond (km-hokm 255-540). In 2017 trof Guus de Vries een exemplaar in een kanaalberm op een bedrijventerrein in industriegebied Oevers bij Meppel (km-hok 208-523).

Late stekelnoot is gemakkelijk te herkennen aan de vruchten. Rijpe bolsters zijn donkergroen en onderaan ijl, maar bovenaan dicht bestekeld. De bolster is 1,2 tot 1,7 cm lang en de stekels zijn meestal kaal.

Late stekelnoot valt in vruchttijd goed op. (Foto: Guus de Vries)

Grijskruid (*Berteroa incana*)

Gevonden door Jan Klooster in juni, in de middenberm van de rondweg van Emmen (km-hok 256-530). Hier stond een losse groep van meer dan 30 planten, verspreid over een gebied van enkele tientallen m². Deze groeiplaats past in het patroon van de (weinige) andere bekende vindplaatsen in Drenthe: langs de randen van de provincie (<https://www.verspreidingsatlas.nl/0137>). Als liefhebber van droge open, zonnige plaatsen voldoet deze groeiplaats ook aan de eisen die de soort stelt.

Grijskruid wordt tot een halve meter hoog en bloeit van juni tot en met september. Het bloeit rijk met vele kleine witte bloemen en is geliefd bij vlinders en bijen. De soort wordt daarom ook wel uitgezaaid. De laatbloeiende planten zijn eenjarig en de vroeg bloeiende meestal tweejarig. De witte bloemen tellen vier diep ingesneden kroonbladen en zijn ongeveer een halve centimeter groot. Ze staan bij elkaar in bolletjes aan lang uitgroeiende stengels. Na de bloei vormen zich elliptische, bolle hauwtjes, die dicht behaard zijn en voorzien van een twee millimeter lange snavel. De bladeren zijn langwerpig en bedekt met grijze, stervormige haren die de plant haar grijzige aanblik geven. Ook de rechtopstaande stengels zijn bedekt met sterharen.

Grijskruid. (Foto: Willem Braam)

Gevlamde fijnstraal (*Conyza bonariensis*)

In augustus vond Edwin de Weerd in Hijkersmilde zes exemplaren van de Gevlamde fijnstraal in een ruderaal bermen op het industrieterrein langs de Leemdijk (km-hok 224-549): de eerste melding uit Drenthe. Zijn foto's van deze nieuwe soort voor Drenthe zijn te bewonderen op [waarneming.nl \(https://waarneming.nl/waarneming/view/143046441\)](https://waarneming.nl/waarneming/view/143046441).

Deze Zuid-Amerikaanse neofyt is in Nederland in 1994 voor het eerst gevonden in Leiden. In stedelijke gebieden in West-, Midden- en Zuid-Nederland is Gevlamde fijnstraal inmiddels ingeburgerd en vooral te vinden in stenige milieus op droge, warme en voedselrijke plaatsen (zie <https://www.verspreidingsatlas.nl/5327>).

Uit Noord-Nederland is de soort nog weinig gemeld. De Plantenwerkgroep van KNNV Groningen vond deze fijnstraal met meer 'bol-eivormige' bloemhoofdjes dan de Canadese, en omwindselblaadjes met opvallende rode toppen, in 2008 op een industrieterrein net over de grens met Drenthe in km-hok 220-574. De bloemhoofdjes zijn 6 tot 8 (-10) mm breed en de bloemwijze is tuilvormig.

Op <https://www.verspreidingsatlas.nl/determinatie/ehbd/> staat een handige determinatiehulp voor deze lastige groep van *Conyza* 's mét foto's van de verschillende soorten, op een rij.

De 'bol-eivormige' bloemhoofdjes en omwindselblaadjes met opvallende rode toppen van Gevlamde fijnstraal. (Foto: Edwin de Weerd).

Geoord helmkruid (*Scrophularia auriculata*)

In juni zag Jan Klooster vanaf zijn fiets langs een slootje naast het fietspad aan de zuidzijde van de weg Hooghalen-Smilde (km-hok 230-549) pollen helmkruid die anders oogden dan die van Knopig helmkruid. Het bleken vijf goed ontwikkelde exemplaren van Geoord helmkruid te zijn. De oren (één of twee paar) zijn te vinden aan de steel van de donkergroene bladeren, die aan de voet hartvormig en stomp gekarteld zijn. De bovenste stengelbladen zijn gezaagd en hebben geen oortjes. Geoord helmkruid is vooral een soort van Zuid-Limburg, Midden-Brabant en het gebied van de grote rivieren. In Drenthe is het een zeer zeldzame verschijning. De beide waarnemingen uit de periode 1970-1999 zitten in de Atlas van de Drentse flora (1999, p. 362) 'verstopt' in het verspreidingskaartje van Gevleugeld helmkruid.

Tussen 2000 en 2010 zijn er voor Drenthe geen vondsten van Geoord helmkruid gemeld, wel uit de omgeving van Groningen en oostelijk Friesland (zie <https://www.verspreidingsatlas.nl/1167>). Sinds 2010 is Geoord helmkruid vier keer in Drenthe gevonden. Twee meldingen staan op naam van Edwin de Weerd (215-542, 2010 en 227-574, omgeving De Kleibosch, 2015). In 2016 trof Karin Uilhoorn de soort bij Kalterbroeken (km-hok 216-541). De vondst van Jan Klooster is dankzij de mooie foto's van Willem Braam bevestigd.

Geoord helmkruid ziet er van afstand echt anders uit dan Knopig helmkruid.
(Foto: Willem Braam)

Enkele andere opmerkelijke vondsten, zoals van Kleinste egelskop (*Sparganium natans*) in de Onlanden en enkele nieuwe 'camping' adventieven hebben elders in deze Nieuwsbrief een plekje gekregen

WFD medewerkersbijeenkomst

Impressie WFD dag 2017. (Foto: Christophe Brochard)

WFD medewerkersbijeenkomst

zaterdag 24 februari 2018

“De Meent”, Stationsweg 159 in ZUIDLAREN

Graag nodigen we je uit voor de jaarlijkse medewerkersbijeenkomst

Programma:

Vanaf 9.30 staat de koffie klaar

- 10:00 Welkom door Joop Verburg, dagvoorzitter
- 10:10 Terugblik op veldseizoen 2017 en vooruitkijken naar 2018: Ben Hoentjen
- 10:30 Flitspresentatie 1: Wintergroene varens in Drenthe
- 10:45 Flitspresentatie 2: Speuren naar Wilde narcissen (Ben Hoentjen)
- 11:00 Korte pauze
- 11:15 Geschiedenis lezen aan planten: populaties met wortels in het verleden: Piet Bremer, provincie Overijssel

11:45 – 13:15 Lunchpauze (voor iedereen is er soep/koffie/thee/melk)

Tijdens de pauze is er een doorlopende diapresentatie over bijzondere vondsten en de WFD excursies in 2017 (gemaakt door Willem Braam).

- 13:15 Aanpassingen van hoogveenplanten: Eddy Weeda
- 14:00 Korte pauze
- 14:10 Een breed geelgerand monster weer opgedoken in Drentse vennen: Gijs van Dijk
- 14:40 Test je florakennis....: Willem Braam/Joop Verburg
- 15:15 Sluiting door Joop Verburg

Graag opgeven!

Om ervoor te zorgen dat we voor iedereen voldoende soep/koffie/thee etc. in huis halen willen we je dringend verzoeken om je vóór 18 februari 2018 op te geven. Bij voorkeur per e-mail BerElsHeijman@hetnet.nl, eventueel telefonisch 050-4092836. Ook voor vragen over vervoer kun je hier terecht.

Excursies WFD in 2018

21 april 2018 omgeving Gasteren

We gaan op zoek naar de voorjaarsflora in verschillende biotopen die we kunnen aantreffen rondom het brinkdorp: de Gasterse duinen, het Gasterse Holt, het beekdal van de Drentse Aa met het Gasterensche Diep of Landgoed Terborgh. We maken kans op Muskuskruid, Bosanemoon en Maarts viooltje.

Verzamelen: 10.00 uur; Herberg de Fazant
Adres: Hoofdweg 118, 9484 TB Oudemolen
Telefoon: 0592 231 99

2 juni 2018 omgeving Zeijen

De werkgroep Zeijerwiek beheert hier een aantal gebieden dat we gaan bezoeken. De werkgroep onderzoekt momenteel of het beheer in deze gebieden effect heeft. We bezoeken o.a. de Zeijerwiek (al 35 jaar in beheer) en een aantal veentjes en houtwallen.

Verzamelen: 10.00 uur; Café – Zalencentrum Hingstman
Hoofdstraat 18
9491 AE Zeijen
0592 291236
<http://www.cafehingstman.nl>

7 juli 2018 omgeving Koekange

We bezoeken km-hokken in de buurt van Koekange, o.a. het Koekangerveld. Van deze hokken zijn de laatste jaren niet veel waarnemingen binnengekomen. Toch is het de moeite waard om eens goed rond te kijken, getuige de vondsten van o.a. Drijvende waterweegbree, Koningsvaren en Kleine kaardebol.

Verzamelen: 10.00 uur; Eetcafé de Brouwmeester
Stationsweg 1
7958 RX Koekange
0522 – 451887
www.debrouwmeester.nl

11 aug 2018 omgeving Wapserveen

We gaan de omgeving tussen Vledder Aa en Wapserveense Aa verkennen. Open landschappen met water, sloten en petgaten met Holpijp, Waterviolier of Waterpostelein. Landerijen en bermen met gewone soorten als Moerasrolklaver en Stijf Havikskruid.

Verzamelen: 10.00 uur; De Wapser Herberg hotel restaurant
Ten Darperweg 104
7983 KP Wapse
Tel : 0521 551 278

8 sep 2018 Emmen stadsflora

De stadsflora van Emmen heeft ons veel te bieden verwachten we. We gaan op zoek naar typische soorten als Bezemkruiskruid, Gewoon langbaardgras, Grote zandkool en Straatliefdegras.

Verzamelen: 10.00 uur; Café de Zwetser
Marktplaats 1, 7811 AM Emmen
Telefoon: 0591 653 337
<http://www.dezwetser.nl/>

Of je nu beginnend tot ervaren florist bent, iedereen is van harte welkom!
Opgave is niet nodig, houd de website in de gaten: www.wfdrenthe.nl

WFD-excursie Takkenhoogte, juni 2017. (Foto: Joop Verburg)

Excursieprogramma FLORON district Groningen 2018

Zaterdag 26 mei Noorderriet, Grijskerk

Limburgse planten in Groningen.

Startpunt ter plekke: parkeerplaats aan de Waardweg N388, noordwestzijde van Noorderriet (de meest noordelijke toegangsweg 216.15 x 588.95) 10.00 uur of de grote parkeerplaats van sportcentrum Karding 9.30 uur.

Zaterdag 23 juni Smeerling

Mijn berm bloeit!

Startpunt is het parkeerterrein t/o Gasterij 'Natuurlijk' Smeerling, om 10.00 uur. We gaan een aantal bermen inventariseren op nectarplanten waarbij de vlinders worden meegenomen.

Zaterdag 1 september Lauwersmeer

Bijzondere planten in de Lauwersmeer.

Start ter plekke: westzijde van de Willem Lodewijk-kazerne (hoek Marneweg N361 / Strandweg 213.1 x 597.9) langs de Strandweg 10.00 uur of de grote parkeerplaats van sportcentrum Karding 9.00 uur.

info excursies/inventarisaties:

Annie Vos of Willem Stouthamer